
ARİSTOTELES FELSEFESİNDE BİYOLOJİK VE TOPLUMSAL CİNSİYET ANLAYIŞI

UNDERSTANDING OF BIOLOGICAL SEX AND GENDER IN ARISTOTLE'S PHILOSOPHY

Arş. Gör. Dr. Abdullah ÇAĞIL

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

İslami İlimler Fakültesi

Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü

acagil@agri.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-6601-753X

Atıf Gösterme: ÇAĞIL, Abdullah, "Aristoteles Felsefesinde Biyolojik ve Toplumsal Cinsiyet Anlayışı", *Ağrı İslami İlimler Dergisi (AGİİD)*, Haziran 2022 (10), s.62-68.

Geliş Tarihi:	Özet: Aristoteles'in toplumsal cinsiyet anlayışında yaşadığı devrin düşünce atmosferi düşünüldüğünde özel bir kadın karşıtlığına rastlanmamaktadır. Toplumsal düzenin işleyişi bakımından erkeğe oranla geri planda kalmış gibi görünse de kadına da mutlaka uygun bir rol bulur Aristoteles. Ancak meselenin biyolojik boyutu tartışmaya açıktır ve kadın cinsiyeti erkeğin deforme olmuş şekli olarak karşımıza çıkar. Bu yönüyle Aristoteles misoginizm (kadın düşmanlığı) ile suçlanmıştır. Diğer taraftan Aristoteles'e göre mantık kategorileri bakımından kadın cinsi ile erkek cinsi arasında öze dair bir fark bulunmaz. Dolayısıyla farklı yönlerden birbirinden bağımsız sonuçlar doğuran Aristoteles'in bu cinsiyet anlayışı özel bir tartışmayı hak etmiştir.
17 Mayıs 2022	
Kabul Tarihi:	
24 Mayıs 2022	

©2022 AGİİD

Tüm Hakları Saklıdır.

Anahtar kelimeler: *Biyolojik cinsiyet, toplumsal cinsiyet, form, madde.*

Abstract: Considering the atmosphere of thought of the period in which he lived, there is no special opposition to women in Aristotle's understanding of gender. Although it seems that women remain in the background, compared to men, in terms of the functioning of the social order, Aristotle definitely finds a suitable role for them. However, the biological dimension of the issue is disputable, and female gender appears as a deformed form of man. In this respect, Aristotle was accused of misogyny. On the other hand, there is no essential difference, for Aristotle, between women and men in terms of the categories of logic. Therefore, this gender conception of Aristotle, which results in independent results from different aspects, deserves a special discussion.

Keywords: *Biological sex, gender, form, matter.*

Giriş

Aristoteles felsefesinde cinsiyet modern cinsiyet tartışmalarının kavramsallığından uzak olduğu için demode sayılabilir ancak, kadının toplumsal durumu her dönemde benzer tartışmalara yol açtığı için içerik bakımından hala güncelliğini korumaktadır. Çağdaş feminist düşünürlerin ve teorisyenlerin politik, linguistik, felsefi ve psikanalitik çözümlerinin ve

konuyu ele alırken kullandıkları kavramsal çerçevenin Aristoteles'e hayli yabancı geleceği açıktır. Aristoteles, kadını çoğunlukla ideal toplum düzeninin inşasında aile ve sosyal hayatın selameti için yurttaşlara uygun rolleri tartışırken ele alır. Yaşadığı dönemin sosyo-politik koşulları düşünüldüğünde Aristoteles'i kadın düşmanlığıyla suçlamak çok kolay değildir. En azından toplumsal cinsiyet bağlamında bunu söyleyebiliriz. Diğer taraftan biyolojik cinsiyet söz konusu olduğunda problem o dönemin koşullarına bağlanamayacak kadar büyüktür. Bu yüzden meseleyi iki ayrı başlık altında değerlendirmek gerekiyor.

1. Toplumsal Cinsiyet

İdeal toplum düzenini tesis etmek için erkek kadar kadın da sorumludur ve bu düzen öncelikle sağlıklı bir ailede kurulmaya başlanır. Bunun için de her iki cinsiyetin üstlenmesi gereken kendi rolleri vardır. Bu rollerin önem dereceleri aynı olmayabilir belki fakat Aristoteles'in toplum anlayışında kadının yok sayıldığını söyleyemeyiz. En azından Aristoteles'ten bahsederken felsefe tarihinde şahit olabildiğimiz özel bir kadın düşmanlığından söz edemeyiz.¹

Öncelikle Aristoteles'in, insanın kendi doğasıyla ve tabiatla kurduğu ilişkide açık olduğu her türlü etkileşimden herhangi bir cinsiyet ayrımı olmaksızın payını aldığını görmesi önemlidir. Örneğin soğuk bir kış günü üşümenin cinsiyeti yoktur yahut açlık, kadın ya da erkek ayırt etmez. Bu, eşitlik fikrini de aşan bir birlik inancıdır ancak birlik içinde ayrılıkların yok sayıldığı, bireyliğin ortadan kaldırıldığı cinsiyetlere kör bir toplum değildir. Aynı zamanda bu fikir devleti bir bedene benzetip onun selameti için çıkarda, amaçta ve duyguda birlik idealleriyle kadını kamulaştıran Platon'un ilk dönem politikasına de bir karşı duruştur. Platon'un amacı elbette devletin iyiliğini gözetmekti ve bu doğrultuda kadını kavga aracı olmaktan çıkartmaktı² ancak, herkesin arzusu tatmin edildiğinde biten şey sadece kavga değil aynı zamanda o arzunun kaynağı olan cinsiyet ayrımı da olabilir. Ayrılıkları ortadan kaldıran bu birlik anlayışı, üstüne bina edildiği ayaklardan birini yıktığı için bir yönüyle paradoksaldır da ve Aristoteles bunu hemen not etmiştir. İlk olarak benzerlerin birliği ile farklılıkların birliği arasında ayırım gözetir Aristoteles. Daha sonra birlik fikrinden hareketle bire ne kadar yaklaşırsa kurumsallığıyla var olan bir yapının kendinden o kadar uzaklaşacağına dikkat çeker. Çünkü iyiliğini düşündüğümüz devlet, doğası gereği bir çokluktan ibarettir ve nihayetinde devlet hiçbir zaman bir insandan daha fazla bir olmaya yatkın olmadığı gibi birliği

¹ Detay için bk.: Abdullah Çağıl, *Batı Felsefesinde Kadının Yeri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2014.

² Platon, *Devlet*, (Çev.: Sabahattin Eyüboğlu-M. Ali Cimcoz), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s. 169-170.

meydana getiren şey de niteliksel ayrılıklardır.³ Nitelik olarak ayrı olanların oluşturduğu birlikte ise ortaklık aritmetik yolla değil katkının orantısallığıyla sağlanır.⁴ Böylece beden iyiliği için feda edilen azalar gibi bireyler kolayca toplum yararına feda edilemez artık. Kaldı ki aritmetik yolla kurulmuş bir birlikte bile ayrılıkların ortadan kaldırılması en sonunda birliğin de tok olmasına yol açacaktır. Aristoteles'in farklılıkların birliğine dair bu politik kavrayışından feminist bir yorum çıkarmak artık zor olmasa gerektir. Zira kadın ve erkek yurttaşlardan oluşan bir devlet, yurttaşların tek tek tamamının selameti sayesinde var olmaya devam edebilir.

Toplumsal cinsiyet bakımından yurttaşlık tanımı başlıca bir problemdir. Özgür insanların yarısının kadınlardan oluştuğunu düşünen⁵ Aristoteles, sadece özgür erkekleri kapsayan Antik yurttaşlık anlayışını paylaşmıyor görünüyor. Yetişkin özgür erkeklerle sınırlı yurttaşlık tanımı Antidotos'un hükümdarlığı döneminde Perikles'in önerdiği yasayla değişmiş ve artık yurttaş sayılmak için babanın yurttaş olması yeterli görülmeyip annenin de yurttaş olması şart koşulmuştur.⁶ Aristoteles'in bu yeni yasaya dair tek itirazı konulan şartın birkaç kuşak öncesine kadar götürülemeyeceğidir. Zira bazıları tarafından talep edilen bu şartı kurucuların bile karşılayamayacağını düşünmektedir.⁷

Yurttaşlık bahsinde temel vurgunun özgürlük olduğu görülüyor. Bir eylemde bulunma yahut bulunmama durumunda herhangi bir zorlama olmaksızın bireyin gönüllü tasarrufunu kabaca özgürlük olarak değerlendirebiliriz. Aristoteles buna düşünerek eylemek diyor ve iyilik erdemlerinden biri olarak bakıyor. Bu erdeme sahip olan her bireyin değer verdiği şeyi de iyi sayıyor ve burada herhangi bir cinsiyet farkı gözetmediğini özellikle belirtiyor.⁸ İyiliği hem bedensel hem de ruhsal üstünlük olarak değerlendiren Aristoteles, kadınların bedensel üstünlüğünden ayrıca söz eder. Burada kadın ruhsal alandan biraz dışlanmış gibi görünür ancak tıpkı görme eyleminin görme organından koparılamayacağı gibi ruhun da bazı bölümlerinin bedenden koparılamayacağını düşünür Aristoteles.⁹ Hem bedensel hem de ruhsal bakımdan erkekler kadar kadınların da hiçbir yetkinlikten yoksun bırakılmaması gerektiğine inanır Aristoteles ve şöyle der: "*Lakedaimonlularda olduğu gibi, kadınların durumunun kötü olduğu yerlerde insan yaşamının hemen hemen yarısı çürümüş, bozulmuştur.*"¹⁰

³ Aristoteles, Politika, (Çev.: Özgüç Orhan), Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2018, s. 195-196.

⁴ Aristoteles, Nikomakhos'a Etik, (Çev.: Saffet Babür), Kebikeç Yayınları, Ankara 2005, s. 99.

⁵ Aristoteles, Politika, s. 192.

⁶ Aristoteles, Oikonomika, (Çev.: Burak Takmer), Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 495.

⁷ Aristoteles, Politika, s. 259.

⁸ Aristoteles, Retorik, (Çev.: Mehmet H. Doğan), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, s. 55.

⁹ Aristoteles, Ruh Üzerine, (Çev.: Zeki Özcan), Birleşik Yayınevi, Ankara 3. Baskı, s. 71.

¹⁰ Aristoteles, Retorik, s. 49.

Hane yönetimi söz konusu olduğunda Aristoteles erkeği yöneten, kadını ise yönetilen rolünde değerlendirir.¹¹ Burada bir tür efendi-köle yahut hükümdar-halk diyalektiği söz konusudur ancak bunlar temelde politik ilişki biçimleridir ve politik eylemler kendinde iyi olarak değerlendirilecek şeyler değildir. Onlar özü itibarıyla değil de bir amaca matuf olarak iyi olabilirler. Aristoteles politik etkinlik ile us etkinliğini birbirinden kesin olarak ayırır. Politik etkinlikte mutluluk ve dinginlik gibi erdemler kendiliğinden bulunmaz. Yöneldikleri hedefe bağlı olarak erdeme konu olurlar. Oysa us etkinliği bizzat kendinde iyidir çünkü özgün bir hazza sahiptir ve kendisi dışında hiçbir hedefe yönelmez.¹²

Aristoteles'in feminist bir öncü olmadığı açıktır ancak toplumsal cinsiyet bağlamında döneminin sosyo-politik koşullarının ötesinde bir duruşa sahiptir filozof ve bu olumlu anlamdadır. Buna karşı tezler sunabilmek mümkün olsa da en azından felsefi bakımdan Aristoteles'i kadın düşmanı ilan etmek bunun tam tersini söylemekten daha kolay yahut daha tutarlı olmayacaktır.

2. Biyolojik Cinsiyet

Aristoteles'in kadın cinsine dair görüşlerinde tarihsel bir mazerete sığınmadan anlaşılması gereken en problemliler ifadeler hayvanların üreme biçimlerini incelediği eserinde yer alır. Aristoteles ve cinsiyet meselesi ele alınırken mutlaka bir yerde onun kadın cinsini deforme olmuş erkek¹³ olarak değerlendirdiğinden söz edilir. İfadede insanı rahatsız eden bir şeyler olduğunu fark etmek için feminist olmaya gerek bile yoktur. Diğer yandan doğanın her unsuruna karşı özenli bir ilgi duyan böylesine büyük bir filozofun bu sözünde kulağımıza çalınan anlamdan öte bir amaç da olmalıdır. Çünkü bu basit haliyle insan türünün en az yarısını oluşturan bir cinse karşı özensiz bir yaklaşım dikkat çekmektedir.

Tarihsellik bu konuda bize bir alan açmadığı için yine Aristoteles'in felsefesinden hareketle iki tür yorum getirilebilir burada. İlki filozofun madde-form diyalektiğinden yola çıkmayı gerektirir. Buna göre oluş sürecinde madde kendinden bir şey ortaya çıkarmak için bir forma gereksinim duyar. Hatta bu ilişkide cinsel bir gönderme de bulunur. Dişi üremek için tıpkı forma gereksinim duyan madde gibi kendisini dölleyecek bir erkeğe ihtiyaç duyar.¹⁴ Üreme işleminin tamamını düşündüğümüzde erkeğin olmadığı bir ortamda dişi doğal olarak formdan yoksundur. Bu haliyle deforme edilmiş erkek ifadesinin aslında formdan yoksun olan

¹¹ Aristoteles, *Politika*, s. 186-187.

¹² Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, s. 207.

¹³ Aristoteles, *Generation of Animals*, Çev.: A. L. Peck, Harvard University Press, Cambridge 1943, 175.

¹⁴ Aristoteles, *Metafizik*, Çev.: Ahmet Arslan, Sosyal Yayınlar, İstanbul 1996, 116.

kadına denk düştüğünü söylemek için biraz erken olabilir ancak Aristoteles'in henüz sperm üretecek çağa gelmeyen erkek çocuklarını kadına benzetmesi¹⁵ bize bir kapı aralar.

Böylece ikinci yorumun eşliğine geliriz. Kadın da kısır erkeğe benzer elbette ancak mesele formdan yoksun kalmak olduğundan kısır erkek de deforme bir cinstir. Çünkü her ikisi de doğaları gereği spermden yoksundurlar. Öyleyse mesele tamamen üremenin biyolojik gereksinimleriyle ilgilidir ve kadın kendi özünde kusurlu bir varlık olarak değerlendirilmemektedir. Üreme bakımından verimsiz bir hayvan olan katır¹⁶ için de deforme ifadesini kullanan Aristoteles'in burada bir cinsten ziyade üremenin işlevselliğine dikkat çektiğini söylemek aşırı bir yorum olmasa gerektir.

Diğer taraftan kadın üremenin formundan yoksun olsa da maddesine sahiptir ve insan türü de madde ve formun birleşiminden oluşmaktadır. Erkeklik ve dişilik ise spermde değişime uğramasından¹⁷ ötürü meydana gelirler. Bu iki cinsin karşıt olmalarının kaynağı formun kendisinde bulunmadığından aralarında türsel bir ayrım da yoktur. Erkek ve dişi arasında tıpkı insanın siyah ve beyaz olmasına benzer bir fark bulunur. Çünkü der Aristoteles: “özde karşıtlık yoktur ve insan türü en son ve bölünemez türdür.”¹⁸

Aristoteles cinsler arasındaki ayrımları öze dair bir fark olarak değil de doğadaki faaliyet ve donanımlarına göre anlıyor gibi görünmektedir. Örneğin arıların üremesinden bahsederken doğada hiçbir dişide savunma silahı bulunmadığından söz eder ancak devamında hiçbir erkeğin de türünün küçük üyeleriyle ilgilenme ve onlara bakma gibi bir özelliğe sahip olmadığını ekler.¹⁹ Anlaşıyor ki filozof burada bir üstünlük tanımlaması düşünmüyor, sadece tabii özelliklerin belirlenimiyle ilgileniyor. Çünkü savunma yahut caydırıcılık doğada bir tür için ne kadar gerekli ise o türün yavrularıyla ilgilenmek ve onları yetiştirmek de o kadar gereklidir. Bu iki özellik arasında herhangi bir üstünlüğün mutlak belirleniminden söz etmek yersizdir.

Aristoteles'in cinsiyet tartışmasında farklılıkların öze dair olmadığını, onların doğal etkinlikleriyle bu tartışmanın içine girdiklerinden bahsetmiştik. Ancak bunun tam tersini iddia eden²⁰ ve ayrıca onun form-madde diyalektiğinin cinsler söz konusu olduğunda mantıki açmazlar doğurduğunu²¹ belirten çalışmalar da mevcuttur.

Sonuç

¹⁵ Aristoteles, *Generation of Animals*, s. 103.

¹⁶ Aristoteles, *Generation of Animals*, s. 107.

¹⁷ Aristoteles, *Metafizik*, s. 444.

¹⁸ Aristoteles, *Metafizik*, s. 443.

¹⁹ Aristoteles, *Generation of Animals*, s. 335.

²⁰ Nicholas, D. Smith, *Kadınların Doğası Hakkında: Platon ve Aristoteles*, Çev.: Aylin Çankaya, Özne, 18, Bahar 2013, s. 85-96.

²¹ Marjorie Hass, *Aristoteles Mantiğının Feminist Okumaları*, Çev.: Serap Keleş, Özne, 18, Bahar 2013, s. 97-114.

Aristoteles'in feminist bir kahraman olmadığı söylenmişti ancak kadın düşmanı olduğunu söylemek de özensiz bir okuma sayılabilir. Yine de tarihin en görkemli filozoflarının başında gelen biri için bu türden farklı yorumlar şaşırtıcı bulunamaz. Bu çalışmada daha iyimser bir yorumlama biçimi tercih edilmiştir. Toplumsal düzeyde özgürlük, iyilik gibi erdemlerle birlikte yurttaşlık yasasında da kadını erkekten ayırmamıştır Aristoteles. İdeal bir toplum ve huzurlu bir hane için erkek kadar kadın da sorumludur. Düzenin yöneten ve yönetilen tarafında yer almak tamamen doğanın belirlenimi olarak algılanır Aristoteles felsefesinde. Aynı şekilde biyolojik bakımdan da iki cins arasındaki ayrım doğal koşullarla oluşmuştur. Mutlaka bir üstünlük karşılaştırması yapılacaksa bu, doğal belirlenimin işlevselliğine bakılarak yapılabilir. Cinslerden birinde türünün devamı için gerekli olan özellikler işlevsel değilse herhangi bir üstünlük iddiası söz konusu olamaz. Dolayısıyla aralarındaki biyolojik farklılıklardan etik bir çıkarım yapılamaz.

KAYNAKÇA

Aristoteles, *Generation of Animals*, Çev.: A. L. Peck, Harvard University Press, Cambridge 1943.

Aristoteles, *Metafizik*, Çev.: Ahmet Arslan, Sosyal Yayınlar, İstanbul 1996.

Aristoteles, Nikomakhos'a Etik, (Çev.: Saffet Babür), Kebikeç Yayınları, Ankara 2005.

Aristoteles, Oikonomika, (Çev.: Burak Takmer), Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2016.

Aristoteles, Politika, (Çev.: Özgüç Orhan), Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2018.

Aristoteles, Retorik, (Çev.: Mehmet H. Doğan), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013.

Aristoteles, Ruh Üzerine, (Çev.: Zeki Özcan), Birleşik Yayınevi, Ankara 3. Baskı.

Çağıl, Abdullah, *Batı Felsefesinde Kadının Yeri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2014.

D. Smith, Nicholas, *Kadınların Doğası Hakkında: Platon ve Aristoteles*, Çev.: Aylin Çankaya, Özne, 18, Bahar 2013, s. 85-96.

Hass, Marjorie, *Aristoteles Mantiğının Feminist Okumaları*, Çev.: Serap Keleş, Özne, 18, Bahar 2013, s. 97-114.

Platon, *Devlet*, (Çev.: Sabahattin Eyüboğlu-M. Ali Cimcoz), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.